

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

EXCURSIONS PER LA CATALUNYA ARAGONESA Y PROVINCIA D'OSCA

(Continuació)

FRAGA segueix tant catalana ara, com quan lo límit de Catalunya fou lo Segre. La parla es la catalana, ab desinencia o accent lleydatà pur.

Lo vestir ja no ho es. Les dònesh criden extremadament la atenció per tenir moda propria local: faldilla ampla y curta que d'un palm no toca a terra y bombada, com volent recordar lo temps del mirinyach. S'arreglen los cabells en extrany pentinat, alçant-sels en forma plana, formant un rentangle que sobrepuja la linia del crani tres o quatre dits, baxant-los fins al clatell, que quasi'l tapa del tot. Per la seva semblança a un trucador de porta, los lleydatans l'anomenen *pentinat de picaporta*. Pengen de llurs orelles, llargues arracades de 1 a 2 centimetres, compostes ordinariament de tres peces desmontables, que s'anomenen botó, mitg y ametlla. Les dònesh de poble sols porten arracada completa quan són casades. La peça del mitg acostuma esser d'un dibuix similar al monograma de Maria. Per anar a la iglesia se cobren lo cap ab mantellina curta a semblança del *rebocillo* de les mallorquines.

Les dònesh de cases riques usen faldilles de tapiceria, y al casarse es de rúbrica fer-los quatre vestits, que lluxen en los quatre dies que dura la festa nupcial. Pel dia de la boda usen les *faldetes* (puix no's parla de *faldilles*) de satí o brocat blanch brodat de colors, mocador gran d'igual color y brodat, sabates blanques y arracades blanques, de plata ab diamants; en la festa del segon dia compareix la nuvia ab faldetes roges brodades de colors y mocador groch brodat també, canviant-se les arracades de plata per altres d'or ab pedres de color; aquests dos dies les festes se fan en la casa de la dòna. Lo terç dia té lloch a casa del home, y la nuvia hi compareix

ab faldetes de qualsevulla color, ordinariament fosques, y mocador negre brodat de colors. Lo quart dia s'en van tots plegats al hort o font, hont hi ha una arrossada campestre, comparexent-hi la núvia ab un vestit usual.

Puix que de bodes parlem, bo serà afegir esser costum de la promesa regalar a son futur marit la camisa y calçotets, ço es, la roba interior. Cada hu sol portar-se la part corresponent de roba, y la de la núvia es aconduhida a la casa'l darrer dia de les festes, dintre de coves, que a Fraga'n diuhen *cartrons*.

La indumentaria dels homes no presenta tantes singularitats. Avuy solen vestir a la usança aragonesa, ab boyna o mocador al cap, y çaragüells. Richs y pobres porten la faxes, que'n diuhen *cinto*; les classes riques la duhen de llana blanca per diari y de seda vermella per les festes. Usen mitges sense peu, *calcilles*, y al hivern se posen los *peals* o sabates de llana, y sempre acostumen calçar espadenyes. A les grans festes los més richs substitueixen lo mocador de seda de color lligat al cap, per grans barrets de feltre d'amples ales, y a la esquena lo gambeto o capa llarga, que'ls arriba prop dels peus.

Antigament la calça curta (*balons*) y lo gech eren negres, y la hermillilla (*cosset*), en les festes, de color groch, portant lo ret al cap (*gandayes*), que no's treyen ni a la iglesia. Les dònes llavors duyen lo gipó brodat ab camisa de mànega curta, bombada.

No's beu a Fraga altra aygua que la del Segre. Per ço continuament les dònes pugen y baxen del riu, carregades ab dugues gerres, la una al cap en equilibri y la altra al braç, apoyada en lo costat. *Barrals* ne diuhen a estes gerres y *cànters* als nostres *cantils*, mantenint viva sa puritat en aquesta catalana paraula.

Sense pretendre endinsar-nos en masses disquisicions històriques, no podem dexar d'alçar una mica'l vel que envolcalla lo passat de Fraga.

Es, aquesta població, d'origen antich, ja existent en la època romana. Hübner la creu la *Gallica Flavia* de que parla Ptolemeus¹ y no la desconeguda *Flavia Augusta* de la làpida tarraconense de L. Aufidi Masculí². Per Fraga, Torrent de Cinca y Candasnos, quatre milliaris hi assenyalen lo trànsit d'una via militar romana.

En lo sigle IX, Fraga es la extremitat més meridional de tota la regió pirinenca afecta al moviment d'independencia del Emir

1) *Corpus Inscriptionum latinorum*, v. II, núms. 4.920, 4.921, 4.922, 4.923 y 4.925.

2) *Flaviaugusta oppidum a Vespasiano sine dubio conditum, ubi situm fuerit ignoramus*, pl. 564, núm. 4.196.

FRAGA: PARELLA DE NOYES PORTANT LOS «BARRALS»

AB LOS QUE VAN A BUSCAR AYGUA AL RIU CINCA

de Córdoba. Quan ocorregueren les desfetes d'Hafsun y la mort del kaid de Lleyda, Abd-el-Melek, Fraga retornà a la obediència del Emir, juntament ab Lleyda, Boltanya, Ainsa y altres terres d'aquells llochs.

Més son primordial paper lo jugà en temps del rey d'Aragó, Antós lo *Batallador*, qui anà a dexar la corona y la vida al peu dels murs de Fraga (1134). Lo Comte de Barcelona y lo Rey d'Aragó buscaven quiscun d'ells apoderar-se de la sarrahina ciutat de Lleyda. Per obtenir-ho nostre Comte procurà endinsar-se per la Ribagorça y Barbatania a fi d'envoltar a Lleyda per la part septentrional y encloure-la en sos dominis. Mentres que'l Rey d'Aragó tendí al mateix fi per la part meridional, y d'aquí que quan hagué presa Mequinença¹ se dirigís contra Fraga. La fortitut de la ciutat y l'esforç de sos defensors feren fracassar al Rey, qual exèrcit restà aniquilat en aquelles serralades.

La mort del *Batallador*, ocorreguda poch després del desastre de Fraga, féu perdre al Aragó aquelles conquestes sarrahines: lo rey Anfós de Castella entrà per terra aragonesa, y a fins de Desembre s'havia apoderat de Taraçona, Calatayud, Daroca y Çaragoça, fent-se coronar rey d'Aragó en aquesta ciutat. D'altra part lo rey de Navarra entrà fins a Jaca ab lo mateix propòsit².

Aragó s'entregà a Catalunya com única esperança de salvació, puix en la confederació antiga de Comtes independents supeditats al de Barcelona, hi trobà garanties de llibertat lo reyalme aniquilat y perdut. Ramon Berenguer IV casà ab Peronella y se féu càrrech de la direcció d'aquella terra (1137) y la salvà.

Ramon Berenguer IV completà la conquesta catalana, quan, guanyada Tortosa als sarrahins (1148), obligà a Lleyda y Fraga a rendir-se en un mateix dia (1149), capitulant Mequinença tot seguit.

Per ço Fraga, al ensemps que Lleyda, passà a formar part de Catalunya, puix conquerida per nostra gent, y per lo qui era considerat com lo gran salvador del Aragó, Ramon Berenguer IV, no hi podia haver oposició, ni dubte, en la sua pertinença. Res té d'extrany que'ls aragonesos declaraessin que Fraga no era pas d'Aragó, ja passades les sues corts del 1300, en que'l Cinca dexà

1) De la presa de Mequinença ne dóna compte implícit la carta de població d'Artasona del any 1139: «*Facta carta in era MCLXXII in mense fervero quando Rex apresit Mechinezā et assitiavit ad Fraga*».

2) *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*, Juliol-Agost de 1907, pl. 148. Dóna detalls del Comte de Barcelona.

d'esser límit de Catalunya y se posà de comú acort al Noguera Ribagorçana y a la Clamor d'Almacelles. Es curiós l'incident y val la pena de recordar-lo.

En l'any 1311, Guillem de Montcada, senyor de Fraga, pretengué formar part de les corts aragoneses, puix a Fraga no hi regien los Usatges, sinó'ls furs d'Aragó y lo Justicia d'Osca hi exercia jurisdicció. Ab lo qual semblava no devia dubtar-se que tinguéss

FRAGA: VISTA GENERAL DE LA CIUTAT Y LO RIU CINCA

rahó plena en Montcada. Més les Corts de Daroca respongueren al Senyor de Fraga que no'l podien considerar com a rich home d'Aragó per aquest concepte, puix ell y sos antecessors eren naturals de Catalunya, ahont hi tenia'l més honrat ofici, com era'l de senescal, que sols se donava a català. A més que Fraga, ciutat de son domicili, estava situada dintre de Catalunya per trobar-se en la ribera oriental del Cinca y de la Clamor d'Almacelles. Solament pels llochs que possehia dintre del reyalme d'Aragó li digueren que podia esser admès ell o son procurador als tractats generals.

No posant-se d'acort y mantenint quiscuna part los seus punts de vista, per disparitat d'opinions, fou dexada aquesta controversia al Justicia d'Aragó perquè la fallàs d'acort ab lo Monarca y de consell dels richs homes del reyalme.

Lo renomemat jurisconsult Eximen Perig de Salanova, que

FRAGA: PARELLA DE NUVIS, PROPRIETARIS RURALS

exercia aquella alta magistratura, donà sa sentència de conformitat a la opinió de les Corts, dextant-se ben establert, donchs, que Fraga era de Catalunya desde'l fur d'Ejea y que sols per abús s'hi havien aplicat les lleys d'Aragó.

Més, a despit d'axò, prompte la opinió cambià, y Aragó, repensant-se, dexà a Fraga enclosa en sos límits, com se pot veure en lo cens de Catalunya del 1359, hont no hi figuren pas los fochs de dita ciutat. Emperò havem d'afegir que'l jove catedràtich de Çaragoça, Joseph Salarrullana, qui treballa en una Historia de Fraga, ofereix publicar cert document de Pere III *lo Cerimoniós*, hont se declara terminantment que Fraga pertany a Catalunya y no a Aragó.

Com tota la major riquesa agrícola de Fraga està a la oposta vora del Cinca, de molt antich han procurat atravessar-lo còmodament per un bon pont de pedra, quals orígens se trobarien segurament en la època romana, si no mancàs la documentació.

Quan era d'urgent necessitat fer reparacions en lo pont de Fraga, los reys d'Aragó autorisaven als prohoms de la dita vila a cobrar lo vectigal de pontatge que per lo monarca era assenyalat, durant certa temporada. Una d'aquestes concessions, feta en 1358, ho fou per lo termini de deu anys¹. Altre, de 1374, allargava la percepció del dret de pontatge a sis anys més, o siga fins al 1380², fentnos saber que'l pont era de fusta, per havèrsen emportat les aigües lo de pedra.

Fraga també's preocupava de les comunicacions entre les dues riberes del Ebre, en certs llocs (*aldeas*), que formaven part de son terme jurisdiccional. En 1384, posà per son compte una barca per atravessar lo riu Ebre, en un lloch herm de la Pobla de Valdurries, a sis lleugues de Fraga. Per lo sosteniment de dita barca, Pere *lo Cerimoniós* otorgà a Fraga la imposició d'un dret de pas, o de barcatge, consistent en dos diners jaqueses per cada cavaller, un diner per peató y un diner per animal de carga. Qual concessió contradigueren los frares hospitalaris de Sant Joan de Jeru-

1) Per tenir una idea de lo que consistia dit dret de pontatge, copiarem, de la concessió del 1358, la tasa otorgada llavors als prohoms de Fraga: «Ab unoquoque equitatem cum suis animalis et troterio sive pedites, unum denarium jaccensem; et a quoque animali onerato cum suo ductore, unum obolum; et ab uno solo homine absque animali, unum denarium; et etiam per aliis animalibus grossis non oneratis, unum obolum monete prædictæ» (Registre 901, foli 253).

2) Registre 925, foli 190, arxiu Corona d'Aragó.

saïem, per ésser del terme de Casp y, per lo tant, pertànyer a la seva jurisdicció, la oposta vora del Ebre ahont atracava la barca de Fraga¹.

Després de la conquesta de Fraga quedà, en la vila cristiana, una població sarrahina, formant aljama, ab privilegis y consuetuts devallants de Ramon Berenguer IV y que mantingueren en peu los reys d'Aragó. Llàstima que no los conegam, puix devallant del any 1149, serien del major interès, per *batre lo recorregut* als privilegis, capitulacions o cartes de població atorgats als sarrahins en los reyalmes cristians d'Espanya, desbancant a los de Xisvert del 1233, tingudes per les més antigues, segons opina Manuel Ferrandis². En 1374 Pere lo Cerimoniós desconfirmà, en recompensa a la ajuda pecuniaria que la aljama de sarrahins li havia prestat, per reintegrarse la Corona, la jurisdicció de Fraga, de mans de la Infanta de Portugal, qui la posseïa en penyora del Rey d'Aragó³.

La carretera real porta directament de Fraga al monestir de Sixena, ab un recorregut de 44 kilòmetres. Atravessat lo Segre a Fraga en un magnífich pont de pilans, entrem en unes hortes rublertes de fruyters y figueres. Seguint la direcció de riu amunt, se passa per Velilla, darrer poble de la vorera aragonesa del Segre, ahont encara se parla en català. Enfront de Velilla, en la part oposta del propi riu, la que podriem dir-ne ribera catalana, està Zaidin, darrera població de l'altra banda del Segre ahont se parla català, puix a Almudafar, que segueix a Zaidin, parlen aragonès. Ab lo qual podrà observar-se una vegada més, que la penetració del llenguatge, aquí, com en les altres regions pirinenques, es independent de la configuració topogràfica.

La carretera per hont passem, accidentada, mentres voreja'l Cinca, no està en gaire bon estat. Tampoch lo carruatge hont anavem era de primera, com ho prova que havent sortit de Fraga a les cinch del matí, arribavem enfront de Sixena a dos quarts de dotze, representant haver caminat a rahó de 7 kilòmetres per hora.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

Clixés de Juli Soler

(Acabarà)

1) Registre 943, folis 57 y 103.

2) *Rendición del castillo de Chivert á los templarios*, per Manuel Ferrandis, publicat en *Homenaje á D. Francisco Codera, en su jubilación del profesorado. Estudios de erudición oriental* (Çaragoça, 1904).

3) Registre 925, foli 103.

LA MARINA CATALANA EN TEMPS DEL REI EN JAUME*

L'origen y l'antiquitat de la marina catalana y dels fets de mar dels Catalans es tant llunyà de nostra època que fóra una molt vana empresa tractar de fixar-la ab certesa. En els primitius temps tot es lligat ab la fauna y el mite. Les primeres races pobladors de nostra terra havien medis ben rudimentaris d'aplicació a la pràctica de llurs curts coneixements de ciències nàutiques y astronòmiques pera que fossin més ardits que de fer el cabotatge entre nostres platges. Emperò, dels més allunyats temps, en recordança d'home, nostres aborígens tingueren una predilecció per la mar, l'esperit de navegació excel·lí entre ells y les divinitats representatives de les blaves aigües mediterrànies eren devotament venerades en llurs temples y hostatges.

La marina de Catalunya es estada filla del comerç. Els Catalans, llavors que llur tràfec sortí dels límits naturals y s'extengué vers llunyans països, tingueren més necessitat d'embarcacions pera trasportar els productes de llur industria. Els primers navegants catalans menaçats y perseguits pels pirates degueren armar llurs embarcacions pera defensar els rics carregaments producte de l'infadigable industria de nostra terra. Més avant, no sols s'armaren per la defensa, sí que, més coneixedors de l'art de navegar y pos-

* Aquest petit treball fou esboçat sols pera esser llegit en nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, més no pera donat a l'estampa. Honrat per nostre digne President ab l'oferta d'un lloc en les planes d'aquest BUTLLETÍ, m'apreso de fer avinent l'aspecte incomplet que'l meu treball presenta. puix es el resum d'una part d'un altre més extens que es en via d'esser escrit, llavors que els meus afers y altres treballs històrics ja compromesos sien enllestits; car en la recerca d'arxius esdevé, tot seguint un rastre, de brollar lligats com enfilall de cireres, mils de descobriments que menen per altres viaranyos també plens d'emocions. Y no sempre tota la volença personal y fins la manca de temps són prou pera vèncer la temptació de seguir-los.

No cregui'l llegidor trobar en aquest treball noves y documents inèdits: es sols un treball sintetic ab la fi de presentar una lleugera idea del poder naval de Catalunya al XIIIe segle.

Aquest treball donat pera'l BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, qui ha la seva ortografia propia, ha experimentat, al temps d'esser posat a l'estampa, una quasi total modificació en l'ortografia, adhuc en la sintaxi, de son original. Més, a fi de no causar nul detriment a la susdita societat, a qui jo vaig reservar la meua preferença pera la seva publicació, he admès aytal cambi, tot fent palesa declaració del meu complert desacord. — *Nota de l'autor.*

sehidors de medis d'atac ben potents, intentaren les primeres expedicions navals contra llurs enemics y conqueriren illes y reialmes pera engrandir llur patria. Aixís, doncs, en Catalunya, consemblament a tot país ben organísat y governat, la marina de guerra es estada una conseqüença de l'existència, desenrotllament y esplendor del comerç marítim.

Aquest comerç, a Catalunya, començat en les èpoques més remotes, era ja remarcable en temps dels Phenicians, dels Grecs, dels Romans y Cartaginesos, y havia nom y crit a Europa. Més tart, ab l'invasió dels Goths, que no feyen comerç, y après ab la dels Alarbs, que tot ho destruïen, les activitats dels Catalans foren interrompudes. En la reconquesta, aquests trastorns foren reparats, y el comerç, l'industria, les contractacions y les arts prengueren nova volada.

La marina, mercant y de guerra tot a l'hora, seguí a Catalunya, en les primeres edats històriques, la mateixa sort y transformacions que cella dels seus pobles dominadors. Per tant, fins que'ls Comtes de Barcelona, tot llençant els Sarrahins de llurs reialmes, se feyen independents y arribaven les primeres successions hereditaries dins del poble lliure y independent, no pot esser dit res de la marina genuinament catalana.

Farem, doncs, un ràpit viatge històric referent a nostra marina d'ençà del IXe fins el XIIIe segles, abans d'entrar en nostre propi tema.

Al començament del IXe segle, en l'any 813, n'Armengaud, comte d'Empuries, armà un estol de vaixells de guerra pera combatre'ls Sarrahins que, tornant de llurs razzies per Còrcega, devastaven la mar Mediterrania. En el canal de les illes de Mallorques tingué lloc el combat, de molt dura lluita, del qual les naus catalanes ne foren vencedores y feren presa y aportaren vuit vaixells ab 500 moros captius.

A mitjans del XIe segle'l comte Ramon Berenguer II establí en l'usatge «Omnes quippe naves, etc.», cell de guiatge y saul-conduit pera totes les naus que entraven y sortien de Barcelona, ab la protecció del Comte del cap de Creus entró'l port de Salou. Tarragona en aquell temps no era pas utilísada encara per son abrigall ni per sa badia. Aquestes regles de protecció desenrotllaren el comerç en nostres costes; y, aixís, la marina mercant progressà y augmentà en gran rès. En 1096, llavors de la primera creuada de Godofred de Buillon, animats per l'entusiasme de l'època, se departiren vers la Syria en Guillem Jordà, comte de Cerdanya, que

morí après d'una sageta, defensant un castell prop de Trípoli, en Guerau, comte de Rosselló, en Guillem de Canet y altres barons de Catalunya.

En el XIIe segle Catalunya havia son estol marítim de guerra propi equipat per la noblesa y l'exèrcit catalans. El comte Ramon Berenguer III comandà personalment una esquadra que portà socors a l'Apostoli pera la creuada que ell predicava contra'ls Sarrahins d'Europa, y s'uní ab l'esquadra dels Pisans pera foragitar aquells de Mallorques. L'estol dels Pisans, aparellat a Italia sots la direcció del Llegat Apostòlic, se departí de Pisa en Agost de 1114, y, perduda la ruta de Mallorques per ignorança de llurs marins, arribaren en el port de Blanes, d'hont se reteren a Sant Feliu de Guixols. Reunides totes les forces, fou universalment aclamat per almirall el comte Ramon Berenguer III, sots qual direcció fou empresa l'expedició, hont havien lloc ab llurs tropes els comtes de Rosselló y d'Empuries, els ves-comtes de Cardona y de Narbona, els senyors del Llenguadoc, de Provença, de Montpeller, d'Arles y altres.

Sortí l'estol, passant per davant Barcelona, costejant Montjuic y la boca del Llobregat, seguiren vers Tamarit, Tarragona, tro Salou. Els vents els obligaren d'hivernar a Barcelona. Part dels Pisans tornaren a llur terra pera fer reparacions. L'estiu següent vingueren novament a Catalunya. L'esquadra passà de Salou entró els Alfacs de Tortosa, hont refrescà, y, formant un cos de 500 bastiments, anà contra d'Eviça y après contra de Mallorques, de les quals els confederats se'n feren mestres en 1115. En aquest setge nostre Comte rebé una ferida en el braç.

En 1118 el susdit Comte debarcà a Genova y après passà a Pisa ab l'intenció de gestionar una unió ab aquestes repúbliques pera empendre una creuada contra'ls Sarrahins de la Península Ibèrica.

En 1147 el comte Ramon Berenguer IV mogué una esquadra, ab la qual conquerí Almeria, — centre allavors del poder marítim musulmà en Andalusia, — baix l'acció combinada de les esquadres genovesa y catalana, comandades per en Dalmau de Pinós. Els Genovesos hivernaren a Barcelona, y de les corrents de mutual simpatia nasqué una aliança pactada pera anar conquerir Tortosa, ço que tingué lloc l'any següent, o sia en 1148. El 1.er de Juliol començà l'atac per medi d'enginys d'artilleria d'aquells temps y fou presa a mitjans de Septembre del mateix any.

El Comte, quan hagué conquerida Tortosa, feu-ne parts, y dividí son territori com dejús: una terça part als Genovesos en

pagament de llurs serveys, altra terça part an en Guillem de Montcada, Senescal de Catalunya, una quinta part als cavallers Templers, y el restant fou del dit comte.

En recompensa dels serveys fets pels Catalans, en Ramon Berenguer els donà un privilegi d'exempció d'un quint dels tributs pagadors per llurs naus y galeres¹. Aquest privilegi, juntament ab l'extinció de les pirateries per la mar Mediterrania, donà una empena considerable al comerç marítim y a la marina catalana, tant que al començament del XIIIe segle ja eren comuns y regulars els viatges marítims de Barcelona a Egipte, Cepta, ports de Berberia y les costes d'Italia.

Els primers fets d'armes de la marina de nostra patria començaven ben honrosament; y «Catalunya—segons escrigué nostre historiador català n'Aulestia, de bona recordança—feya com l'àguila jove, que, havent provat la força de ses ales, pren volada fóra de sos límits y passa la mar pera estendre sa influença y son nom». Això tingué lloc al XIIIe segle, en el regnat de nostre alt rei en Jaume *lo Conqueridor*, pare de son poble, fundador de l'unitat catalana, el més gran príncep dels que juntament ab ell regnaren a Europa en aquell temps.

Nostre jove rei fou molt aïmant de la marina catalana, allavors en el començament de son esplendor y desenrotllament, que la protecció dels comtes Ramon Berenguer III y IV havia preparat; comprenent la seva alta importància, pensà de continuar y desplegar la política tradicional de la casa de Barcelona, iniciada ja per sos passats, ço es, el domini naval de la mar Mediterrania, allavors—com ara sembla ésser-ho novament—centre del món civilisat.

En Jaume tenia 19 anys llavors que donà un decret manant que'l comerç de Catalunya fos fet per naus catalanes sempre de preferència a qualsevols altres estrangeres².

1) «Dimittimus, condonamus, evacuamus, pacificamus eis novum usagium, quod ego Comes posui in Barchinona; videlicet quintam de omnibus galeis quam accipere soliti eramus, pro tot et tantis servitiis ac laboribus, quos pro me terra et mari perpessi sunt.»

2) «Damus concedimus perpetue speciale quod sive lignum aliquod, veniens de partibus transmarinis, aut de Alexandria, vel de Cœpta, aut proponens ad partes pergere supradictas de civitate Barchinonæ, merces vel mercaturas, aut res aliquas, sive onus aliquod non accipiat ibi, neque portet, vel ducat at partes supradictas, dummodo navis sive legnum Barchinonense sit apud Barchinone quod portet, vel portare velit onus prædictum, sive res et merces, et ad partes ducere supradictas. Sed si quis vel merces suas, aut mercaturas at prædictas partes duxerit transmittendas; eas mittat, et oneret in navi vel

En tot el XIIIe segle marcadés mostres del progrés y engrandiment de la marina catalana són trobats arreu. A més, els preparatius pera les expedicions a Mallorca foren causa de l'augment de tota mena de construccions navals en les costes de Catalunya, en qual terror tots els elements necessaris a aitals industries, com són arbres de fustes diverses, ferro, cànem, lli, quitrà y altres, hi són trobats en abundor.

L'any 1230 lo rei en Jaume, com pagament dels serveys que'ls marins de Barcelona li havien retuts, els donà'l privilegi del comerç marítim a Mallorca¹.

En 1232 aquest privilegi fou extès y ampliat al comerç marítim de totes les terres del rei en Jaume.

En 1243 nostre rei decretà son arbitratge entre unes naus del port de Barcelona y madòna Guillema de Claramunt per pagament de lleudes y altres impostos del port de Tamarit, en la costa de Tarragona.

Per lo dessus dit arbitratge es declarat que totes les naus a la vela o celles que no puguin pas navegar solament ab rems sien lliures d'impost llavors que anant o tornant de qualsevol part d'Andalusia passin de jorn o de nit per la mar de Tamarit. Més aquells bastiments que no puguin navegar sense rems deuran pagar la lleuda corresponent, si, venint de Mallorca, de Berberia o de llocs ultramarins, passen de jorn o de nit per la mar de

ligno Barchinonensi, et non in aliis navibus vel lignis extraneis audeat aliquatenus onerare, vel per eas mittere merces vel res suas aut in eis portare dum navis vel lignum Barchinonæ ibi paratum fuerit ad portandum merces vel onera supradicta.»

1) «Attendentes multa servitia, atque grata, quæ vos, dilecti et fideles nostri probi homines cives et habitatoribus Barchinonæ, fecisti nobis tam fideliter quam devote, tam de vestris navibus et lignis, quam de aliis in consiliis, auxiliis præstitis, et succursibus, ad capiendum regnum et civitatem Majoricarum: Attendentes etiam, quod in exercitu, dum duravit, nobiscum continue permansisti; ideo cum præsentí Charta, per Nos et omnes nostros successores, enfranquimus, et francos, liberos, ingenuos, et immunes facimus vos omnes prædictos probos homines, cives et habitatores Barchinonæ, et singulos præsentis pariter et futuros et nuncios, ac capitalarios vestros, per totum regnum Majoricarum et insulam ejusdem, et per insulas etiam Eivicæ, et Minoricarum, per terram scilicet et per mare, cum rebus et mercaturis vestris, et omnibus habitis et habendis ab omni lezda, pedagio, passatico, portatico, usatico, tolta, consuetudine novis veteribus, statutis vel estatuendis, et ab omni ribatico, penso et mensuratico tam bladi quam vini et salis, quam alterius cujuslibet mercaturæ, quas vendatis aliquatenus, vel ematis.» Y mana a tots els seus Veguers. Batlles y demás oficials que jamay puguin exigir nul pagament per llurs mercaderies.

Tamarit; y pagaran la lleuda, quiscun leny, 15 bisancis d'argent, si són lenys coberts, més si són descoberts 2 bisancis y mitg.

En 1243 essent les necessitats quiscun jorn majors, calgué fixar un lloc destinat exclusivament a les construccions navals; y el rei en Jaume signà pera lloc de construir embarcacions de tota mena l'espai que es conegut avuy pels «Encants». En les parts baixes d'aitals construccions se trobaven els hostatges dels gremis de mestres d'aixa y fusters de ribera. D'això ve'l nom de «Fusteria» donat a un dels propers carrers.

En el mateix any l'ilustre rei donà un decret pera establir la demarcació del dit arsenal¹.

Un document de 1255 fa novament menció d'aquest mateix lloc: es un decret del Batlle de Barcelona marcant hont els tintorers y batedors podien exercir llurs oficis sense perjudici dels ciutadans².

En 1263, en Jaume confirmà'l privilegi donat per en Ramon Berenguer IV d'exempció del cinquè dels tributs a les naus o galeeres que eren armades pera lluitar contra'ls Sarrahins; y en 1265 donà un privilegi de concessió de noves mercès y confirmació d'antigues costums referents als tributs que'ls vaixells devien pagar.

La construcció de les primitives Dreçanes en el regnat d'en Jaume I, marca l'època en la qual començà'l bastiment de la marina

1) «...Quia civitas Barchinonæ, divina clementia favente, de bono in melius quotidie ampliatur propter frequentem usum navium et lignorum; cupientes eam et ipsius habitatores nostris beneficiis ampliare; per nos itaque, et nostros statuimus, concedimus et in perpetuum firmiter prohibemus, ne de cœtero ab Arazana, quæ est versus occasum, usque ad novam constructionem, quam fecit Bernardus de Olzeto, quæ es versus orientem, nec ab aqua maris usque ad constructionem domorum, quæ factæ sunt de petra et calce, versus circium, nullus intra spatium dicti loci, audeat construere domos, statica, operatoria, alfundica sive aliqua statica magna, vel parva vel facere aliquam constructionem, vel bassiam, vel aliquod impedimentum facere, nec aliquis habeat ibi locum proprium et certum; sed totum deputetur communi usui ad faciendas, et ibi ponendas et manendas naves, et alia quœlibet ligna, nec aliquis, propter acquisitionem a nobis vel nostris factam et faciendam, vel propter longævum usum, habeat infra dictum locum staticam, domum vel aliquod ædificium, vel aliquem locum proprium vel certum. Si vero aliqua domus, statica, vel aliud ædificium, si ibi fuerint, destruantur et penitus demoliantur, sine omni pœna civili et criminali, quam inde aliquis non surtineat ullo modo. — Barcelona: V idus Septembris 1243.»

2) «...videlicet, a portali de Camdarà usque ad portale Boquariæ, et a domibus Guillelmi Monetarii usque ad mare, et a portali putei de Moranta usque ad portale contiguo domibus Berengarii de Vilari-Johan, et ab ipso portali usque ad portale Daracianæ contiguo furni quondam Marimundi de Plicamanibus, et ab eodem portali Daracianæ usque ad portal cerrariæ Bujurni.»

real de la casa de Barcelona. En 1266 Barcelona obté'l privilegi de nomenar cònsuls de mar en els llocs ultramarins pera que tinguin jurisdicció y administrin justícia respecte'ls catalans y llurs béns. Aital concessió fou ampliada per altra de 1268. En el mateix any fou donat un manament de que nul extranger pugui haver banc de cambi en Barcelona, ni nolegjar vaixells.

No es pas fàcil donar una idea exacta dels tràmits que eren seguits en les construccions navals del XIIIe segle; més sembla que allavors, quan s'emprenia la construcció d'una o varies galeres, el rei, els concellers o senyors que feyen bastir naus, donaven el primer cop de martell al temps d'esser fixada la quilla de l'embarcació, quiscun en la seva.

Referent al preu de les construccions marines, llur valor en el qual eren apreciades, com als manteniments de les galeres armades y de llurs marineries, seria una molt instructiva y curiosa troballa, tractant-se de l'antiga marina dels catalans, quals datos no són pas gaire abundosos.

Per cells referents als XIVe y XVe segles pot esser deduit aproximadament els del XIIIe segle, tenint en compte'l valor y cost de les coses allavors. Aixís, en el XIVe segle, el cost d'una galera de les dites «sutils», completament aparellada, 1.150 lliures barceloneses; una galera de les grosses, 4.600 florins d'or d'Aragó.

Malgrat que en la mar Mediterrània les embarcacions presentaven uns mateixos caràcters comuns propis de l'època, no mancava d'haver bastiments de construcció o tipus especials, tant en la marina de guerra com la mercant, en particular en les de rem, molt cèlebres y formidables a Catalunya. El rey en Jaume, en sa propia *Crònica*, ens parla de naus, galees, galiotes, lenys y corces. Les naus eren les embarcacions més importants. Eren els veritables vaixells de guerra, que conduhien els almiralls, nàuxers o capdills ab llurs tropes més triades. Eren aparellades a la vela y llur quinta-rada era superior a la dels altres vaixells. Les altres eren embarcacions a rem; també armades, eren destinades a la lluita, y conduhien les tropes de débarquement. La classe de lenys fou un bastiment típicament mediterrani, car sols Catalunya y les repúbliques de Gènova, Venècia y Pisa les possehien.

En pus hi havia les burcies y tarides, les quals servien sols pera transports de mercaderies, queviures, cavalls y bestiar; els uxers, embarcacions provehides de torres de defensa, artilleria y enginys de guerra. Totes les d'aquest agrupament eren de navegació més pesada.

El *Llibre del Consulat de Mar*, en les ordinacions de corsari y armada del XIIIe segle, anomena la «Sagettia», embarcació lleugera conduhint els ballesters; lo seu ofici pot esser comparat al dels torpellers d'avuy; la lluita per sorpreses y retirades ràpides.

En l'arbitratge per les lleudes de Tamarit abans esmentat se parla de «navibus vel lignis alsatis omnes naves, Guarapi, Xalandri, Bucii, Nizardi et ligna alsata», les quals no se servien de rem para navegar, o no podien navegar sense veles; els altres bastiments, «lignis planis», navegaven o podien navegar al rem sense veles. Els primers eren de construcció molt resistent y de nivell molt alçat en llur obra morta, y servien pera fer la navegació d'altura de la mar Mediterrania, a Llevant, Berberia, Balears o Andalusia; les segones servien pera'l comerç de cabotatge a Catalunya, Valencia y Murcia.

Llur magnitud, si en absolut no pot esser comparada a l'actual dels transatlàntics a vapor y a les modernes construccions de guerra, cal dir que la magnitud y condicions navieres augmentaren segons les necessitats dels majors carregaments, a la distancia del mercat marítim a provehir, als perills de les mars a travessar. Els catalans, igualment que'ls altres pobles, seguiren la progressió universal ascendent. En general, pot esser dit que les embarcacions a rem eren molt superiors a les actuals y les de vela no eren pas gaire inferiors als moderns velers.

A mesura que'l comerç y la contractació marítima anaven extenent-se, creixien les necessitats; y l'experiencia millorava'ls medis de construcció naval. Les exigencies de la guerra, també sempre en augment, feyen variar l'estructura, la magnitud y la factura; l'ideal de major vitesa feya modificar les linies de l'arquitectura naval, quiscun jorn augmentant l'importancia de les noves expedicions marítimes, tant guerreses com mercants.

Cal esmentar que en aital època tots els bastiments servien per abdós serveis, de guerra y comerç marítim, car allavors els medis de lluita, tàctica naval, y adhuc les constitucions diplomàtiques de relació entre'ls diversos estats, eren completament diferents dels usats actualment. L'avenç de la civilització obligà més tard a una metòdica y absoluta separació entre abdues marines.

La construcció de bastiments de tres cobertes no començà a Catalunya fins a mitjans del XIIIe segle, car en les ordinacions de 1258 sols se parla de naus d'una y de dues cobertes.

Verament es extrany que Barcelona, capital de Catalunya, ab tant tràfec comercial, ab creixent opulència, tant freqüentada y

concorreguda de naus de molt diverses nacions, possehidora d'una floreixent marina construïda en grans y ben provehides Dreçanes, no hagués port hont les naus trobessin refugi de les tempestes. Qualques escriptors han pres fonament del fet d'haver bastiments que eren avarats en terra, pera sentar com incontrastable l'opinió dessus la petitesa de les naus en l'esmentada època. Cal tenir present que no tots els vaixells eren tant petits qual calat no fos consemblant a cell de molts bastiments de vela actuals; qualques d'ells mesurant molt grossa quintarada, especialment les naus y galeres, que eren carregades y descarregades dins la mar; sols les petites, aital com avuy es fet en les nostres platges ab els bastiments de pescar, eren issades en terra. Es evident que en els vaixells de navegació d'altura això no podia esser practicat per no haver en aital època enginys a propòsit, car si avuy ab màquines molt potents es possible treure en terra embarcacions de petita quintarada (de 100 tonelades), aital operació es ben difícil y molt costosa de preu pera'l comerç; a més, que no es manobra pera esser feta quiscun jorn ni'ls bastiments la sofririen gaires vegades.

Aixís pot esser deduit de les ordinacions de 1258, hont es disposat que'l comandant de la nau y els mariners no deixin la nau fins que les mercaderies sien descarregades en terra. Noresmenys el comandant pot deixar la nau ab son «scriptore», y eixir en terra llavors que comenci'l descarregament, si la mar es tranquila. Si'l temps esdevingués tempestuós y la descàrrega no podés haver lloc, el comandant tornarà decontinent en la nau, y, si no ho pot fer, la tripulació tindrà plena llicencia y potestat de fer-se en mar o cercar altre port. Això prova completament que les naus romanien sempre en mar. Sols se fa esment de les obligacions de la marineria de treure l'embarcació en terra pels lenys y barques de remes de petita quintarada.

Els bastiments al rem, que constituïen la principal força naval militar en Catalunya y en totes les nacions marítimes de la Meditèrrania, servien per la lluita en «corsari» y eren les galeres, lenys, galeotes y saeties. El nombre de remes variava segons la classe y magnitud de la construcció naval. Les majors eren de 80 remes o 40 bancs, ab dos o tres homens a quiscun rem. Les filades de remes eren disposades en forma de pisos de diferent nivell, ab lo qual nombre de remes era duplicat o triplicat. D'aquesta qualitat y no d'altra sembla que provenen les denominacions de bi-remes y tri-remes, de les antigues embarcacions gregues y romanes.

En tot pot esser dit que Catalunya estava a bon nivell en quant

a construcció, capacitat, forma, defensa de bastiments, sense que celles d'altres països fossin superiors als seus.

En aquella edat les guerres, en general, y més celles que eren en mar, se sentien de l'època; els odís de raça y de religió feyen les lluites més crudels; els enginys de guerra y la tàctica militar les feyen més personals y actives. Tantost les esquadres enemigues se posaven a tret una de l'altra, les embarcacions lleugeres evolucionaven, els ballesters llençaven mortíferes sagetes, y l'artilleria grosses pedres y substancies inflamables; après venia l'abordatge, en el qual les naus s'escometien ab tota la força de llurs remos o veles. Si una d'elles no s'esquarterava en la topada y no anava a fons, abdues eren subjectades ab ferros y cadenes, y tantost començava un horrorós combat cos a cos. D'aital situació, sens maniobra possible, ne resultava per força un vencedor y un vençut. Les veus de comandament no eren pas sempre ordenades ab serenor, el còmit de l'embarcació essent sovint en mitg de la lluita; ni ses ordres executades promptament ab exactitut pels combatents que atacaven ardidament o's defensaven ab desesperació.

No per això cal pensar coses gaire més esgarrifoses de celles que les actuals guerres produeixen, car si la forma s'es avuy suavisada exteriorment, noresmenys en el fons l'esperit y el poder de destrucció se són indefinidament centuplicats.

Els Catalans, que no passaven per esser els més benèvolos, unien a llur valor temerari les costums quelcom barbres de l'època; més, ab tot, tractaven llurs enemics ab noblesa, y els vençuts podien esser ben contents de caure esclaus de nostres passats.

Malgrat que no era ab tanta precisió com actualment, la victòria era deguda allavors a l'intel·ligència en l'art nàutic, al talent dels almiralls, a llur superioritat de la tàctica naval, a la lleugeresa de les embarcacions y poder de llurs enginys de guerra, a la disciplina de la marineria, al valor dels combatents, a llur esperit d'unitat y de sentiment de patria. Aixís, les nacions vencedores eren celles que havien marina nacional propia, quasi may les que havien marina mercenaria.

Les esquadres s'armaven allavors per un objecte concret, y eren desarmades tantost assolida la fi. Qualques d'elles sortien pels guanyys del «cosari». Quiscuna comarca o senyoriu contribuïa en les guerres marítimes ab un nombre de bastiments més o menys crescut, segons els medis a sa disposició de gents y diners. En les lluites marines quiscuna divisió d'esquadra tenia un comandant propri. Això, si era un avantatge per l'estímul que quisquun agru-

pament sentia de fer majors fets d'armes, havia l'inconvenient de no esser pas sempre la subordinació tant exacta com calia al comandament de l'almirall superior de l'esquadra.

Ensems que bons nàuxers, els Catalans eren en aquells temps de lluites bons guerrers, especialment en llençar la ballesta. En les Ordinacions de 1258, sengles voltes esmentades, es manat, entre altres coses, que tot mariner en servey de ballester deu haver dues ballestes de dos peus y una d'estrep, trescentes sagetes, capell de ferre, perpunt o cuiraja y espasa. Qualsevol altre mariner, malgrat no sia pas ballester, deurà haver un perpunt o cuiraja, escut, capell de ferre, dues llances y espasa. A més, es establert que per quiscun ballester o mariner que no dugui l'armament manat, el comandant del bastiment pagarà 50 sous de penyora.

Referent a la disciplina y a la jurisprudencia de la marina catalana, cal llegir l'excelent *Llibre del Consulat de Mar*. En ell hi ha una descripció completa de tot ço que fa referença als vaixells, a les gents de mar, llur reglament interior, maniobres, noms dels oficis, etc.

Les naus de guerra eren marinades per 100 homes, dels quals devien esser 16 nàuxers y 24 proers. La nau montada per l'almirall, de més magnitut y bones condicions marineres, era escortada de les altres naus, galeres, lenys, tarides, ab les quals formava un sol cos pera'l comandament, subordinació y maniobra.

Els homes d'armes, equipats com es estat dit, eren cells que lluitaven en els abordatges y servaven la persona de l'almirall fins a perdre llurs vides. Havien el dret d'apropriar-se de tot ço que llurs enemics duyen en l'acte de l'abordatge, la quarta part del botí de guerra y a més de tot ço que'ls era promès per l'almirall pera assaltar y combatre.

Totes les gents de guerra eren sots les ordres immediates d'un «Condestable». Les embarcacions més petites, ço es, galeres, lenys y sageties al rem, havien un comandant, que era apellat «Còmit». La part nàutica era confiada al «Nàuxer». El conjunt de l'esquadra era sots l'alta inspecció, comandament y responsabilitat de l'Almirall, que havia la direcció suprema.

Aitals savies y pràctiques constitucions, fidelment observades, produïren la fermesa, el coratge y la disciplina que donaren tant de nom a la marina catalana.

A Catalunya les conquestes foren sempre profitoses, car may obehien sols al desitg de conquesta. Aixís, les expedicions militars, en comptes d'empobrir nostra patria, no feyen més que procurar

noves y abundoses riqueses, les quals servien pera engrandir l'industria y el comerç. Els Catalans, tantost se feyen mestres d'una comarca, hi implantaven llurs industries y llur comerç. Quiscuna conquesta, especialment cella de les Balears — pera concretar-nos a l'època d'en Jaume, — acreixia'l tràfec y com conseqüença la navegació mercantil. Catalunya, posada a costat de la Gallia meridional, ab extenses costes a la mar Mediterrania, centre allavors de la civilització, del comerç y de les contractacions, profità de sa situació y fou de totes les nacions de la Península cella que anà capdavantera en la cultura, civilització y comerç, car rebé abans y sempre, ab més intensitat que cap altra, les influencies d'Orient y d'Italia. A més, el continuat tracte ab països llunyans, el coneixement d'altres terres, llengues y costums, feren adquirir als catalans una cultura molt superior a cella de les nacions tancades entre montanyes, ensems que agullonaven llur inteligencia y enginy, estimulaven llur volença pera contrastar l'influència d'altres pobles tant comerciants y marins com ells, y guanyar nous mercats a llurs productes. D'ací ve aquella sagacitat en combinar usatges y pràctiques, que'ls catalans establiren en llurs ports, y reculliren en un monument escrit en nostra llengua com es el *Llibre del Consulat de Mar*, primer codi de jurisprudencia marítim conegut a Europa en l'Edat Mitjana, observat per més de quatre segles com única judicatura consular de la mar Bàltica entró Constantinoble y base del modern codi marítim-mercantil de nacions tant avençades en marina com Anglaterra. Aquest monument de llegislació marítima — pesi als que fan semblant d'ignorar-ho — es un testimoni perpetu, inesborrable, de nostre comerç, de nostra civilització, de nostra justícia, de nostra llengua, de nostra cultura, de nostra raça, en fi, de nostra patria, que jamay podrà esser destruhida. Les nacions comerciants y marines són sempre les més civilitzades. Aixís se pot dir que'l comerç, si corromp a voltes les tradicions pures, suavisava sempre les costums barbres.

En el gloriós regnat d'en Jaume fou quan el comerç prengué un grau d'extensió y prosperitat fins allavors jamay assolit. Lleys, privilegis, concessions, conquestes, tot pren ja un caràcter de fixesa com ideal polític, y juntament ab la necessitat d'instaurar cònsuls de comerç a les terres ultramarines en 1266 marquen un estat d'abundor, riquesa y prosperitat remarcable, adhuc als mercaders estrangers que, atrets per la febra dels negocis, venien establir-se a Catalunya. En nostra ciutat el principal moviment comercial era en els carrers vora riba-mar, y la corporació de comerciants tingué sa

representació en el Concell Municipal de Barcelona creat en 1257.

El comerç català no era pas reduït al tràfec purament passiu, ni tant sols era concretat a l'economia: ço que sostingué'l tràfec marítim fou l'exportació de sos fruits y productes de fabricació nacional.

Entre'ls articles comerciables poden esser comptats tots cella que són en el reglament de lleudes de Barcelona ajustat pel rei en Jaume l'any 1221, en la tarifa del port de Tamarit (any 1243), y celles del port de Coplliure, en el Rosselló. Els principals són pells, cuirs curts, mèl, sal marina, safrà, vi, oli, pèga, sèu, quitrà, fustes, vidriats, xarcia, cordes, lli, cànem, espart, cotó, llanes, sedes, farines, moles de moli, fruites seques, tapiços, ferre, coure, plom, estany, etc.

Una de les seccions més importants era l'exportació de manufactures de seda, cotó y llana, quals industries eren molt fortes en l'any 1271; Lleida per sos famosos draps; Gerona, Sant Daniel, La Bisbal, Banyoles, Perpinyà, Valls y Tortosa eren centres de manufactures de llana, y provehien d'elles els mercats de Nàpols, Sicília, Sardenya, Egipte, Siria y altres terres de Llevant.

Altres comerç monopolisat pels catalans en tres segles es cell dels corals pescats en nostres costes, en especial a Cadaqués y Bagur. Aquestes pesqueres eren més abundoses en les costes de Berberia, hont els catalans anaven extreure tant bell producte marí, que era transportat y obrat a Catalunya.

Els catalans rebien de primera mà, procedent dels ports d'Egipte y de la Siria, les pedreries fines, l'or, argent, de les quals ne feyen un gran tràfec al restant de l'Europa.

Els reys de la casa de Barcelona havien llur major confiança en nostra marina per tots els fets més ardits y perillous. La predilecció de nostre rei per la marina es provada pel raonament d'en Jaume adreçat als aragonesos llavors que'ls parlava dels socors que ells devien aportar pera la guerra contra'l maurs d'Àfrica y d'Andalusia. «Perdut lo reyalme de Mallorques,—deya,—no sols Catalunya perdria l'imperi e poder absolut en la mar pera sa llyure navegació e comerç, més Aragó tornaria sofferir de les invasions dels serrahins.»

En l'any 1269, llavors que en Jaume volgué emprendre l'expedició a Terra Santa, formà una esquadra de naus catalanes, nomenà almirall an en Ramon Marquet, famós marí de Barcelona, a qui confià tot ço qui pertanyia a la susdita esquadra, y escullí pera sa persona la nau comandada pel mateix almirall. Les forces navals

eren tant considerables a Catalunya, que'l mateix rei feu palesa declaració de la seva satisfacció pel bon estat de la flota, tant aparellada y provisionada de queviures y municions de guerra; y rengracià a compliment son almirall en Ramon Marquèt, a qui digué quant admirava'l poder de la nostra terra pera bastir, armar y nolejar tant promptament les esquadres.

Els Catalans, pera totes les expedicions marítimes fetes del XIIIe al XVe segles, pera totes llurs conquestes y fets d'armes en mar, no hagueren may de recórrer a subsidis extrangers: nostra marina, bastida, aprovisionada en Catalunya, manada per catalans, fou sola pera realisar els més gloriosos fets d'aquells temps. A Europa, Catalunya era l'única monarquia que podia vantar-se de no haver admès may per sos fets d'armes vaixells y armes mercenaries, ni d'haver-se confederat jamay que no fos pera portar socors a sos aliats.

Els Papes són cells que de primer emplearen la marina catalana pera assolir llurs empreses. El papa Pasqual II, en 1114, pera l'expedició que ell preparà a Nisa contra'ls sarrahins de les Balears; demanà y obtingué l'auxili d'en Ramon Berenguer III, comte de Barcelona. El papa Eugeni promogué una creuada en 1147 contra Almeria, centre allavors de les riqueses y poder naval dels Sarrahins. L'expedició que ell feu preparar a Gènova fou auxiliada per la marina catalana del comte Ramon Berenguer IV.

Finalment, les expedicions marítimes realisades durant el regnat del rei en Jaume són ja de conquesta per compte propi y ab medis nacionals catalans.

Nostre rei, en sa *Crònica*, parla per primera vegada de la marina catalana a l'ocasió de la projectada expedició a Mallorca.

El tràfec marítim en vaixells era tant considerable que embragava quasi tot el comerç de l'Àfrica y era dels primers a la mar Mediterrània. El soldà de Mallorca havia capturades dues naus de mercaders catalans, les quals retenia en son poder. Els prohoms de Barcelona ho digueren al rei, que era en nostra ciutat, si que ell ne fou molt despagat; y feu armar un leny de 60 rems y trameté missatge al rei mallorquí. Aquest reuní a molts mercaders genoveses, pisans y provençals, y els interrogà pel poder del rei en Jaume. Aquells eren molt descontents del gran comerç dels Catalans y aconsellaren al rei sarrahí de no tornar les naus apresades. El missatger tornà a Barcelona y reté resposta a nostre rei, qui devingué molt felló y jurà per Déu que no volia haver nom de rei si ell no prenia per la barba al sarrahí. Aviat arribà l'ocasió.

Com el mateix rei conta en la seva *Cronica* ab aquella senzilla grandor homèrica, a la fi d'un dinar en casa d'en Pere Martell, còmit de galees, ahont nostre gran rei no considerava com menyspreu d'hi dinar, s'entaulà una conversa referent a Mallorques, de la qual foren dites lloances imponderables. Aprés haver menjat, en Pere Martell, davant el rei y sos nobles, dins una cambra d'hont Tarragona era vista en amfiteatre al peu de la mar immensa, coineixedor de la navegació y de les illes per sos freqüents viatges y estades, explicà meravelles d'aquelles terres: digué com eren hermoses y riques; els encants encisadors de llurs costes, la bellesa de llurs paisatges; les costums dels habitants; llur governament; en fi, els descrigué la ciutat al peu de la mar blava en una immensa badia capable d'acullir una ben nombrosa esquadra. En Jaume, jove de 20 anys, ple d'entusiasme, acoblà sos nobles y cavallers y acordaren d'anar conquerir «aquell reialme dins la mar, hont Deus lo volch posar». Tots sabem com els tres estaments o braços del reyalme respongueren. Els nobles oferiren llurs exèrcits, les ciutats marítimes vaixells, el poble els propis fills. En aquell mateix any Corts solemnials tingueren lloc a Barcelona, hont foren precisades totes les coses pertanyents a la projectada expedició. Representant el braç popular era en Pere Grony, qui llevas en peus y en nom de Barcelona prometé totes les naus y lenys de la ciutat. Tantost un sol pensament somogué la nació y febroso activitat trontollà totes les encontrades. «E lo rey — diu en DescLOT — feu-se venir en Ramon de Plegamans, hun rich hom de la ciutat de Barcelona, e dix-li que fos procurador de son fet e que fes fer galeres e tarides e llenys pera aportar cavalls e cavallers e vianda e civade e ginys. E aytantost com lo rey ho hac manat, en Ramon de Plegamans feu fer galeres e tarides e altres llenys; e feu fer bescuit, e ajustar farina e forment e civada e peix salat».

(Acabarà)

D. GIRONA Y LLAGOSTERA

SECCIÓ D'ESPORTS DE MONTANYA

EN el número prop-passat donàrem compte del projecte de creació de dugues noves Seccions dins del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, publicant la circular enviada als senyors socis per la Comissió Organitzadora de la de Geologia y Geografia Física.

A continuació publiquem la que han fet circular els senyors

organisadors de la d'Esports de Montanya, qual objecte se desprèn del contingut de la mateixa.

«Dins dels diversos aspectes en que's presenta la gran obra de l'excursionisme català, n'hi ha hagut un que ha sigut descuidat fins al present, sens dubte per la por de separar-se del caràcter científic o educatiu que sempre han tingut y han de tenir les nostres primeres y més importants entitats excursionistes, qual activitat y influència s'ha deixat sentir dins totes les modalitats de l'actual renaixement nacional de la nostra Catalunya.

» La por de convertir el nostre excursionisme en un mer passatemps o donar-li un caràcter essencialment esportiu, es avui una traba que ha de desaparèixer per oposar-se al foment d'un aspecte de l'excursionisme que, tenint un caràcter artístic y utilitari, no ha de deixar d'esser objecte de l'atenció del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

» La nostra terra catalana té per corona y digne remat la gran serralada pirenenca, hermojada per la Natura ab ses gales més preuades, y que va destriant-se formant valls y carenades de les quals se desprenen importants contraforts que uneixen tot el terror de la nostra Catalunya, arribant fins a sa planuria, d'ont s'aixequen alteroses les serres del Montseny, Montserrat, Sant Llorenç del Munt, Prades, Montsant y Ports de Beceit, entre altres que són camp obert no sols a l'estudi, sinó a la mera contemplació de tot aimant de l'Art y de la Bellesa. Y si totes aquestes montanyes y serralades són hermoses al veure-les rublertes de verdosa catifa o gran vegetació, o bé al contemplar el seu aspecte de portentosa tristesa al presentar llurs descarnades ossamentes y llurs grandiosos cimalts esmicolats per l'acció dels mateixos elements naturals, ho són encara molt més al trepitjar-les en plena hivernada cobertes ab llur mantell de blanca neu, que'ls escau com a llur natural y més escaient ropatge, atractívol sempre a l'esguard d'un temperament d'artista.

» Doncs bé: a fomentar les excursions que tinguen per objecte la contemplació d'aqueixes grans belleses creyem que ha d'obeir la creació dins nostra entitat d'una nova secció que hem de mirar neixi ben forta y ben robusta. Desde un quant temps un bon aplec de nostres consocis venen dedicant-se a fer sortides hivernenques d'aital naturalesa, y tots ells han esdevingut entusiastes de la nostra montanya, d'aquestes excursions y de la creació d'una secció especial pera'l foment de les mateixes.

» Més pera realisar-les ab tot èxit, pera fer-les practicables arreu, pera apartar les dificultats que a voltes se presenten, es necessari'l maneig de tots aquells utensilis que, com els skis y les luges, en llurs diferents varietats, tant faciliten aquestes excursions, donant per altra part lloc als nombrosos esports d'hivern, tant practicats en els països del Nord y en les vessants dels Alps, del Jura y dels mateixos Pireneus.

» An aquesta necessitat, a omplir aquell buit, vindrà la creació de la *Secció d'Esports de Montanya* que'ns proposem crear dins del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

»El nostre Montseny y el nostre Pireneu són camp ben abonat pera la pràctica d'aquests esports, pera la realisació d'aquelles excursions. Aixís s'ha de regonèixer després de les diverses proves fetes darrerament per bons amics nostres que ab l'ajuda de skis y luges han realisat ja alguna excursió per les seves encontrades.

»A més del caràcter artístic y de natural expansió que hem senyalat an aquestes sortides, que veyem ben dignes d'estímul, no hem d'oblidar tampoc l'altre caràcter pràctic, utilitari, humanitari si's vol, que també se'ls ha de regonèixer. Fomentant aquestes excursions, extenent l'ús dels skis, se té un medi pera combatre'l perill d'isolament que durant els hiverns rigorosos castiga a les petites poblacions de l'alta montanya; el coneixement y la pràctica d'aquests utensilis privarien moltes voltes les desgracies que cada any hem de plorar y de les quals són víctimes els infeliços que's veuen obligats a passar els ports d'aquella gran serralada pirenenca.

»Es per això que hem cregut convenient la creació de la *Secció d'Esports de Montanya*, a la que creyem no faltarà la vostra cooperació, a qual fi preguem volgueu donar el vostre assentiment inscrivint-vos en l'esmentada Secció, quals tasques no dubtem seran ben profitoses pera'l fi que ve perseguint el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA. — EDUARD VIDAL Y RIBA, JAUME BALADIA, MANUEL MIRET, LLUÍS VALLS.»

REVISTA DE REVISTES

Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa, segon trimestre de 1908.

Continua la publicació dels tres mateixos treballs que contenia'l passat número y que són els següents: *Malaca, últimos descubrimientos de la Alcazaba*; *La Junta de Gerona en sus relaciones con la de Cataluña*, y *Anals inèdits de la vila de la Selva del Camp de Tarragona*.

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, segon trimestre de 1908.

Conté un treball d'en Joan Cabré descrivint els *Objetos ibéricos procedentes de las excavaciones de Calaceite*; altre de nostre company senyor Carreras y Candi sobre *Lo sacomano de Roma del 1527*; altre del senyor Gimenez y Soler sobre *La Corona de Aragón y Granada*, y la continuació d'altres ja anunciats en números precedents.

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Maig de 1908.

Publica, entre altres treballs ben curiosos, y a més de la continuació de sa interessant secció de *Paremiologia comarcana*, un article sobre *Qual-*

cunes consideracions sobre la delimitació de les comarques catalanes, en el que s'estableix el criteri de l'articulista en aquesta qüestió, senyalant els més importants factors a tenir en compte pera'l bon llandament de les comarques catalanes y la forma mellor, a son juhí, pera la constitució de l'assemblea o Congrés Geogràfic català que oportunament diguerem tractava d'organisar el nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

La Montagne, Juliol de 1908.

Publica un bonic article del L. Fontan de Negrin *Sobre'ls cims*, com interessant episodi de la vida alpina; un d'E. Rochat sobre'ls *Glaciers de Sellettes y Coll d'Olan*; y altre referent als *Camins de montanya*, per C. J. M. Bernard.

Publica, ademés, la Crònica mensual y la Crònica alpina, rublertes d'interessants datos pel coneixement de la vida alpina y de la de l'important Club Alpi Francès.

Com de costum, completen aquest número notables ilustracions que acompanyen els treballs insertats.

Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda, Abril y Maig de 1908.

Publica, ilustrats ab gran nombre de gravats, els següents treballs: *Jaume I y la ciutat de Lleyda* (continuació), per Rafel Gras; *Notes folk-lòriques*, per Lluís Izquierdo, y la ressenya d'una excursió a Camarasa.

Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana (Palma), Juliol 1908.

Conté, entre altres, un treball titolat *Un manuscrito sobre los Franciscanos en Baleares*, del P. Atanasio Lopez, O. F. M., y un de D. Antoni M.ª Alcover, pbre., que l'encapsa *Folk-lore Balear. Tradicions populars mallorquines*.

Revista Musical Catalana, Maig y Juny de 1908.

Publica'l discurs del mestre Nicolau en la «Festa de la Música Catalana» y bon nombre d'erudits treballs, entre'ls quals s'hi compta la segona serie dels *Músics vells de la Terra (segles XVII y XVIII)*.

Publica també ressenyes de les excursions fetes per l'«Orfeo Català» a Vich y a Igualada ab motiu del viatge de l'infanta Maria Teresa.

Boletín de la «Sociedad Castellana de Excursiones», Juny de 1908.

Els més importants treballs que inserta són: *Excursión á Burgos*, per D. Jesús Asensio; *La Catedral de Burgos*, per D. Vicente Lampérez, y el *Convento de la Santísima Trinidad de Burgos. Capilla y Sepulcro de Medina*, per D. Luciano Huidobro, tots ells ab nombrosos gravats y fotografats intercalats.

Boletín de la «Sociedad Española de Excursiones», 2.ª trimestre 1908.

Els treballs que conté, junt ab nombrosos gravats, són: *Santa Maria*

de Tera, estudi d'un vell monastir de Zamora, per M. Gómez Moreno; la continuació del magnífic treball de D. Pelayo Quintero *Sillas de Coro españolas*; un estudi històric, *Orígen de Oviedo*, per Fortunato de Selgas; y, finalment, la continuació de l'article *Monumentos artísticos de Vizcaya*, de D. Pedro Vázquez.

Bollettino dell'Alpinista, revista bimensual de la «Società degli Alpinisti Tridentini», Maig-Juny 1908.

Està dedicat principalment al Congrés poli-esportiu que dita Societat celebrarà a últims d'Agost, y qual programa, molt interessant per cert, publica en tota sa integritat.

Rivista mensile del Touring Club Italiano, Juliol 1908.

Resulta sumament interessant aquest periòdic pels magnífics articles que ab gran nombre de gravats publica. Els més interessants són: *Il Concorso d'Alberghi del Touring*, acompanyat dels plans y dibuixos dels projectes presentats, que són hermosos, y la ressenya d'una excursió del Simplon al Sant Bernat, y a més dos articles dedicats a l'història de la locomotora y de la màquina per volar.

Mitteilungen des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins, 30 Juny-15 Juliol.

El número 12 (30 de Juny) està dedicat quasi especialment a la terminació de l'article sobre'ls itineraris pels Alps, del professor H. Cranz de Stuttgart, essent l'objecte d'aquesta última part la regió de l'Engadina.

Bulletin du C. A. F. — Section du Canigou, Juny de 1908.

Publica, entre altres treballs, els següents de remarcable interès: *Quatre dies en skis per la regió del Carlit*, pel Cap. Garnuchot, ab quatre gravats; *Cascada dels Inglesos*, ressenya d'una excursió a la vall de Sant Vicens (Canigó), per H. Carcassonne; *Notes sobre'l Canigó*, ab quatre gravats, per Emili Belloc; *Observacions sobre una nova via d'ascensió al Pic de Canigó*, per J. Escarrà. Publica també un extracte de la conferència donada per M. Gaurier a Perpinyà; l'acostumat Correu de París, de M. Lefrançois, y la Crònica de la Secció ab notes de varies excursions realitzades darrerament per diferents socis del C. A. F.

Bulletin de la Société Ramond.

Procedent de les oficines espanyoles del Cambi Internacional de publicacions, acabem de rebre aquesta important revista, una de les més notables y més antigues que venen apareixent referent al Pireneu. Els números darrerament rebuts del portant-veu de la «Société Ramond», de Bagnères-de-Bigorre, són els corresponents a l'any 1906 y primer semestre de 1907, contenint una serie de treballs notables sobre exploracions pirenenques, entre'ls quals podem citar: *La serra de Montarto*, acabat estudi per L. Le-

Bondidier, y una nota bibliogràfica del mateix sobre *Balaitous y Pelvoux*, de H. Béraldi. Publica igualment diversos treballs científics y històrics, y un de H. Gaidoz: *Estudi del Folk-lore a França y a l'Extranger*, en el qual no's diu re de nostra terra, a no esser la lleugera afirmació de que aquests estudis «sont aujourd'hui florissantes à peu près partout en Europe, sauf en Espagne».

Memorias y Revista de la Sociedad Científica «Antonio Alzate». — Mèxic.

Acabem de rebre'ls números d'aquesta important publicació corresponents al darrer semestre de l'any passat, contenint notables treballs científics, entre ells un sobre *Supersticions dels indis mexicans*; altre sobre *Geologia química del Estat de Durango*, y un tercer referent a *Influencias de les grans altituds sobre l'organisme*.

A més hem rebut gran nombre d'altres revistes, entre les quals s'hi compten *Imer*, *O Instituto*, *Boletín de la Institución libre de Enseñanza*, *Hojas selectas*, *La Fotografía Práctica*, *Revista de Menorca*, *Revue Catalane*, etc. — F. K. C. y E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

JULIOL 1908

VISITA A L'EXPOSICIÓ HISTÒRICA DE LA GUERRA DE L'INDEPENDENCIA A CATALUNYA, CELEBRADA A IGUALADA. — Tal com havíem anunciat desde aquestes mateixes planes, durant el mes de Juny va celebrar-se a Igualada aquella Exposició Històrica, que resultà realment d'una importància ben digna de la ciutat que l'havia organisaada, a lo qual sens dubte ha contribuït d'una manera principal la bona intenció del Director tècnic de la mateixa, nostre benvolgut amic D. Joseph Fiter y Inglès.

Havent tingut la Comissió Organisaadora de la dita Exposició la delicada d'invitar especial y corporativament al nostre CENTRE pera efectuar una visita oficial a la mateixa, va realisar-se aquesta'l dia 5 del passat mes ab assistència de vintitres senyors socis, entre'ls quals hi figuraven els senyors Torras, Danés, Gaza, Galbany, Kirchner, Vintró y Vidal y Riba, com a individus de la Junta Directiva.

A l'estació d'Igualada foren rebuts nostres companys pel senyor Alcalde d'Igualada, que saludà afectuosament als arribats, donant-los la benvinguda, per l'esmentat senyor Fiter y pel senyor Bas y Jordi, soci delegat del CENTRE y president de la Comissió Organisaadora de l'Exposició, que anava acompanyat dels individus de la mateixa senyors Gabarró y Morera.

Acompanyats de dits senyors, se dirigiren a l'Ateneu Igualadí, en qual local hi havia instalada dita Exposició, essent rebuts pel seu president y tinent d'alcalde d'aquella ciutat D. Marian Munguet, pel senyor Serra y Constansó, diputat provincial per aquell districte, y per diferentes altres persones que s'aprestaren a fer-los més agradosa la visita en aquell lloc.

Totes les instalacions d'aquella interessant Exposició de mobiliari, indumentaria, quadros, dibuixos, fotografies, llibres, documents y objectes diversos referents a l'anomenada guerra de l'Independencia a Catalunya, varen esser degudament visitades y celebrades per nostres companys, examinant entre ells els diferents objectes aportats a l'Exposició pel nostre CENTRE.

A la tarda, després de dinar, va visitar-se la Casa Consistorial, ont foren rebuts pel senyor Alcalde y Secretari de l'Ajuntament, que obsequiaren als visitants ab pastes y vins generosos, dirigint paraules d'enaltiment pera la nostra entitat. Seguidament visitaren l'iglesia parroquial, ab el seu tradicional Sant Crist, dirigint-se després vers l'estació del ferro-carril pera retornar a nostra capital, lo que varen realisar, quedant molt complaguts y agraits de les atencions y obsequis de que varen esser objecte durant la seva curta estada en aquella ciutat.

RESSENYA DE L'EXCURSIÓ A LES ILLES BALEARS. — El divendres dia 3 de Juliol tingué lloc en el gran Saló de Cent de Casa la Ciutat la darrera conferencia o sessió d'aquest curs, en la qual el nostre company D. Joseph Galbany y Parladé va donar compte de l'expedició fa poc realisada a les Illes Balears ab motiu de la commemoració del VII Centenari del naixement de l'alt rey en Jaume I *el Conqueridor*.

Res direm del treball del senyor Galbany, perquè, apart de les lleugeres notícies que d'aquesta excursió varem donar en el nombre passat, oportunament publicarem una detallada Crònica de la mateixa, deguda a la propria ploma del senyor Galbany. Sols cal fer constar que dit company va ser molt felicitat tant per son treball com per la part que tingué en l'organització d'aquesta sortida. Igualment foren molt aplaudides les projeccions fetes durant la sessió dels clixés obtinguts en el transcurs de l'excursió pels senyors Font, Gaza y algun altre que sentim no recordar.

XALET-REFUGI D'ULL DE TER

Tal com indicavem en el número anterior, a començos del passat Juliol varen rependre-s les obres de nostre primer Refugi pireneic, les quals han continuat seguidament, y avui dia's troben ja ben avençades, podent assegurar que al vinent mes podrà celebrar-se la festa de la cobertura del mateix. Igualment aquest estiu

podran termenar-se 'ls trespols y envans, deixant-lo quasi acabat per poc que'l temps hi ajudi. En el prop-vinent número darem més detalls referents a l'estat de les obres.

A continuació va la llista de subscripció, que continua oberta, y en la qual no dubtem que prompte hi figuraran tots els nostres consocis y tots els aficionats y aimants de l'excursionisme català:

Suma anterior, 9.903'90 pessetes; Joan Girona y Vilanova, 50; Josep Darnis, 10; Josep M.ª Pascual, 25; Ignasi Girona, 150; Elvira Jover, Vda. de Vidal y Ribas, 100; Francisco Puig, 5; Josep de Sangerman, 5; Dionis Tió, 5; Joan Salat, 5; Antoni Guasch, 5; Carles Rovira, 5; Ernest Castellar, 50; Joan Sala, 5; Joan Rosals, 25; Rosend Serra y Pagès, 25; Guillem A. Tell, 25; Antoni Constansó, 25; Pere Eulbena, 10; Joan Nogués, 10; Emili Guillem Schierbeck, 25; F. Cuatrecases y Sistach, 10; Marcell Coll, 25; M. I. Ajuntament de Ribes, 25; Ricard Zaragoza, 25; Raimond d'Abadal, 50; Francesc Codina, 50; Pere Basté, 25; Albert Escubós, 50; M. Dalmau Oliveres, 100; Josep Bertran, 50; Josep Mansana, 100; Ròmul Bosch, 25; J. Roig, 25; Alvar Mestres, 10; Ildefons Suñol, 25; Pere Arnó, 25; Fèlix Maristany, 25; Enric Collaso y Gil, 100; Josep Collaso y Gil, 100; Josepha Puigsech, Vda. de Sanz Selma, 100; Bartomeu Recolons, 50; Ramon Riera, 10; T. Rius y Torres, 50; Festival al Park Güell en 22 Març darrer, 1.110'75; Josep Bachs y Calderó, 10; Josep Batlló, 50; Emili Cabot, 25; Josep Pella y Forgas, 25; Martí Escardíbul, 10; Josep Tarragó, 10; Enric Llorens, 25; Antoni Mas, 5; Martí Botey, 10; Lluís Botey, 10; Francisco Carulla, 25; Felip Bertran, 50; Jaume Sala y Raventós, 50; Artur Bulbena, 50; Josep Mateu, 50; Josep Vilàseca, 50; Joan Coma y Cros, 50; Wifred Coroleu, 10; Ignasi Sala, 25; Frederic Bordas, 25; Arnald de Mercader, 30; Jacinte Puget, 25; Rafel Puget, 25; Carles Reynals, 25; Domingo Domingo, 25; Claudi Abella, 5; Emili Ferrer, 10; Duc de Solferino, 100; Jaume Massó y Torrents, 50; Ramon de Casanova, 50; Francisco Bach, 50; Joaquim d'Alòs, 25; Juli Vintró, 50; Alfons Piferrer, 25; Circol del Liceu, 100; Ribas y Pradell, 150; Adolf Gabarró, 25; Francesc Torres, 10; Antoni Bonastre, 10; Josep Cuyàs, 5; Salvador Bordas, 15; Joan Pagès, 30; Francisco Casaponsa, 25; Eusebi Pujol y Francisco Molas, 25; Joan Sau, 20; Joan Galí, 10; Francisco Peral, 8; Leandre Jover, 100; Pere Arnau, 25; Clapés y C.^a, 15; Josep Clapés, 25; Modest Bosch, 10; Hermenegild Puig, 10; Girona y Moragas, 10; Tomàs Jansà, 15; Romuald Torres, 25; Josep Totau, 25; M. I. Ajuntament de Ripoll, 100; M. I. Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses, 25; Lluís Valls, 25; Lluís Muntadas, 25; Leonci Soler y March, 50; Joaquim Abella, 25. — Total recaudat fins avuy dia, 14.637'65 pessetes.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.